

i zapoznania się na miejscu z jego problematyką. Dlatego m. in. ustępuje znacznie dobrej monografii Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego amerykańskiego geografii N. J. G. Poundsa<sup>2</sup>, który zapoznał się sumiennie w terenie z przedmiotem swoich badań.

Teofil Lijewski

MIECZYŚLAW F. RAKOWSKI: Socjaldemokratyczna Partia Niemiec w okresie powojennym (1949—1954). Problemy i idee. PWN, Warszawa 1960, s. 174.

Recenzowana tu książka obejmuje pierwsze pięciolecie Niemieckiej Republiki Federalnej. Jest to zapewne część większej pracy o SPD. Podjęcie tej tematyki w chwili obecnej jest bardzo pożądane, a nawet konieczne. Autor oparł swą pracę na stenogramach zjazdów SPD i posiedzeń Parlamentu Związkowego, na czasopiśmie (głównie zachodnioniemieckich), rocznikach SPD oraz monografiach. Nie wykorzystał jednak wszystkich źródeł. Nie podał np. socjaldemokratycznego miesięcznika „Volk und Zeit”, Monatsschrift für Demokratie und Sozialismus (wydawany w Karlsruhe), ani też szeregu innych dzienników SPD jak: „Hamburger Echo”, „Der Abend”, „Sozialdemokrat”. Pomiął również stenogramy Rady Związkowej i niektóre monografie, np. pracę zbiorową „Parteien in der Bundesrepublik. Studien zur Entwicklung der deutschen Parteien bis zur Bundestagswahl 1953”, Stuttgart und Düsseldorf 1955 oraz pracę F. A. Frhr. von der Heyde i K. Sacherla, Soziologie der deutschen Parteien, Monachium 1955.

Omawiana tu książka składa się ze wstępu oraz pięciu następujących rozdziałów: I. SPD i powstanie Niemieckiej Republiki Federalnej; II. SPD a problemy ekonomii; III. Socjaldemokraci a sprawa zjednoczenia Niemiec; IV. Przywódca SPD a kwestia odbudowy militarysty niemieckiego; V. Dyskusja na temat ideologicznego oblicza partii oraz posłowania. Zgodnie z podtytułem pracy („Problemy i idee”) autor ogranicza się do rozpatrzenia stanowiska i poglądów Socjaldemokratycznej Partii Niemiec na węzłowe zagadnienia polityki NRF.

Punktem wyjścia rozważań autora jest pierwszy, bardzo radykalny, program partii. Rezolucja, przyjęta na I Kongresie SPD w dn. 11 V 1946 r. w Hanowerze mówi o uspołecznieniu bogactw naturalnych i przemysłu kluczowego, parcelacji majątków powyżej 100 ha, planowej gospodarce, budowie społeczeństwa socjalistycznego<sup>1</sup>. Podobne postulaty zawierają uchwały II Kongresu SPD z początku lipca 1947 r.<sup>2</sup> oraz uchwały III Kongresu SPD z września 1947<sup>3</sup>. Autor widzi przyczynę tych haseł w ogólnej sytuacji w Niemczech i Europie, w szczególności w przeprowadzeniu reform społecznych, politycznych i gospodarczych w Niemczech wschodnich (s. 11—12). Wydaje się, że główną rolę odegrały tu radykalne nastroje zachodnioniemieckiej klasy robotniczej. Pod ich wpływem powstały artykuły 40—42 heskiej konstytucji z 11 grudnia 1946 r. o uspołecznieniu bogactw naturalnych, przemysłu górniczego, hutnictwa, przemysłu metalurgicznego, energetyki, o kontroli wielkich banków i zakładów ubezpieczeniowych, o reformie rolnej. Na KPD oddano wówczas w wyborach do Landtagów w trzech strefach okupacyjnych 1 646 000 głosów<sup>4</sup>. W Landtagu Północnej Nadrenii-Westfalii powstałym w dn. 29 sierpnia 1946 r. frakcja KPD posiadała 34 mandaty na ogólną

<sup>2</sup> N. J. G. Pounds, The Upper Silesian Industrial Region. Indiana University Publication. Slavic and East European Series, Vol. XI, 1953 s. 242 (por. omówienie w „Przeglądzie Zachodnim” nr 2/1959, s. 593—596).

<sup>1</sup> Dr Kurt Schumacher, Grundsätze sozialistischer Politik, Hamburg 1946, s. 42.

<sup>2</sup> Protokoll der Verhandlungen der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands vom 29 Juni bis 2 Juli 1947 in Nürnberg, s. 228—229.

<sup>3</sup> Protokoll der Verhandlungen... vom 11 bis 14 September 1948 in Düsseldorf s. 206—207.

<sup>4</sup> Za Edmundem Osmięczykiem „Niemcy 1945—1950”, Warszawa 1951 s. 163.

liczbę 200. Nawet zachodnioniemieckie partie burżuazyjne głosiły wówczas hasła radykalne. Znany jest dobrze program CDU uchwalony 3 lutego 1947 r. w Ahlcn. Nowe Centrum w swoim programie z 14 października 1945 r. żądało rozwiązania trustów, karteli, monopoli, przyjęcie na własność wspólną niektórych gałęzi przemysłu jak: kopalń węgla, hutnictwa, przemysłu energetycznego, transportu, systemu ubezpieczeń, wielkich banków oraz parcelację latyfundiów<sup>5</sup>. O takich nastrojach świadczy także dobitnie akcja strajkowa zachodnioniemieckich robotników<sup>6</sup>. SPD posługując się radykalnymi hasłami, powstrzymuje proletariata od dalszej walki i przyczynia się do umocnienia burżuazji. Temu celowi służy socjaldemokratyczna koncepcja ponadklasowego charakteru współczesnego państwa burżuazyjnego, państwa powszechnego dobrobytu (*Wohlfahrtsstaat*) i teoria zaniżania walki klasowej (s. 12). Autor podkreśla, że przywódcy i teoretycy SPD „w całej roziągłości aprobują państwo typu burżuazyjnego” i występują w jego obronie (s. 18). Ich zdaniem współczesne państwo burżuazyjne przestało być organizacją ucisku, a stało się agencją podnoszenia dobrobytu wszystkich obywateli i społecznego zabezpieczenia. Koncepcja *Welfare staate* oznacza jednostronne, a w konsekwencji wypaczające rzeczywistość, fałszywe oświecenie przemian w działalności współczesnego państwa burżuazyjnego. Główną areną działalności SPD jest parlament i cba jest jej akcja mas. Hierarchia partyjna wyrzuciła tradycję walczącego ruchu za burtę, musi jednak z uwagi na względy polityczno-wyborcze zachować pozory tej tradycji, zarazem zaś usiłuje przekonać panującą społecznie klasę o swojej całkowitej przydatności jako partii antymarksistowskiej i antysocjalistycznej.

Autor zajmuje się szczegółowo rolą partii SPD, jako partii opozycyjnej w życiu politycznym NRF (s. 21). Z jednej strony socjaldemokraci oświadczają, że są w opozycji do rządu bońskiego i przez to dają ujście niezadowoleniu robotników i innych warstw ludności z polityki Adenauera, z drugiej zaś bronią otwarcie istniejącego w Republice Federalnej ustroju, gwałcąc własne deklaracje. Te rozważania autora zyskałyby znacznie na wartości, gdyby autor skonfrontował teoretyczne sformułowania SPD z jej praktyką, szczególnie ze stanowiskiem zajętym przez frakcję SPD w Parlamencie Związkowym. W przygniatającej bowiem większości wypadków frakcja socjaldemokratyczna głosowała za rządowymi projektami ustaw.

W rozdziale drugim poświęconym stosunkom SPD do problemów ekonomicznych autor omawia głównie teorie głoszone przez jej przywódców i teoretyków, którzy odrzucają jako zamach na „wolność jednostki” samą myśl o możliwości zorganizowania produkcji na zasadach prawdziwie socjalistycznych. Koncepcje ekonomiczne SPD niewiele różnią się od teorii neoliberalizmu, podniesionej obecnie do rangi rządowej doktryny NRF.

W rozdziale trzecim autor omawia stanowisko socjaldemokracji w sprawie zjednoczenia Niemiec, integracji Europy zachodniej. Należało tu może jeszcze w większym stopniu podkreślić zbieżność stanowisk SPD ze stanowiskiem zachodnioniemieckich ugrupowań burżuazyjnych, szczególnie z CDU. Słusznie wskazuje autor na negatywny stosunek SPD do propozycji KPD i SED stworzenia jednolitego frontu niemieckiej klasy robotniczej i wspólnej walki o zjednoczenie kraju (s. 90). W l. 1945—1946 przywódcy socjaldemokracji storpedowali połączenie SPD z KPD w Niemczech zachodnich i przeszkodzili ich zjednoczeniu w Berlinie, mimo że w klasie robotniczej zachodnich stref okupacyjnych istniała tendencja do jednolitego działania. Autor pisze, że SPD krytykuje stanowisko rządu bońskiego

<sup>5</sup> Programm des Zentrums u Wolfgang Treue, Deutsche Parteiprogramme 1861—1954, Berlin 1954, s. 219.

<sup>6</sup> Kazimierz Nowak, Akcja i problematyka strajkowa w Niemieckiej Republice Federalnej do końca 1946 r., „Przegląd Zachodni” nr 5/1957.

w sprawie zjednoczenia Niemiec. Jest jednak rzeczą znaną, że mimo tej krytyki SPD nie przedstawiła konstruktywnego planu w tej sprawie. Przywódcy SPD byli i są przeciwni propozycjom przeprowadzenia rozmów między dwoma istniejącymi państwami niemieckimi, *de facto* więc zajmują oni podobne stanowisko w tej sprawie do rządu bońskiego. Nie przypadkowo w dniu 30 VI 1960 r. na posiedzeniu parlamentu związkowego rzecznik kierownictwa SPD Herbert Wehner, zwrócił się do rządu federalnego z propozycją prowadzenia „ogólnonarodowej” polityki zagranicznej.

Szeroko przedstawił nam autor stosunek SPD do remilitaryzacji Republiki Federalnej (s. 109—149), przedstawiając tutaj nie tylko stanowisko kierownictwa SPD, lecz również stanowisko różnych grup terenowych. W żadnej innej kwestii, nie zarysowała się tak silna opozycja wewnątrz partii przeciwko promilitarystycznej polityce zarządu partyjnego i frakcji parlamentarnej, jak w sprawie stworzenia *Bundeswehry*. Z tymi nastrojami musiało się liczyć kierownictwo SPD. Stąd też prowadziło ono silną krytykę rządu bońskiego w sprawie remilitaryzacji Niemiec zachodnich.

Autor poświęca walkom wewnątrz SPD, szczególnie w okresie zjazdu berlińskiego na przełomie 1953 i 1954 r., wiele uwagi. Pokazuje w jaki sposób oportunizm prawicy pokonywał, choć nie bez wyraźnego oporu dołów partii ze zjazdu na zjazd poszczególne etapy na drodze do bezwarunkowej kapitulacji. Autor nie pomija oczywiście w swej pracy długo żywionych w rozmaitych kołach nadziei co do siły oporu grup opozycyjnych wewnątrz partii — a więc lewicy partyjnej.

W posłowniu autor daje ogólny rzut oka na ewolucję socjaldemokracji w latach 1954—1958. Omawia też kongres socjaldemokracji w Stuttgarcie (maj 1958), gdzie zarysowała się już wyraźnie całkowita kapitulacja tej partii wobec militarnej i reakcyjnej polityki rządu federalnego.

Omawiany przez autora okres 1949—1954 ma w ewolucji SPD bardzo istotne znaczenie. Wywody autora umożliwiają czytelnikowi zrozumienie dalszej historii i dzisiejszej pozycji tej partii. Zebrany materiał jest bogaty, a uwagi trafne. Nasza uboga literatura naukowa dotycząca Niemiec powojennych wzbogaciła się o cenną pozycję.

Kazimierz Nowak

WANDA KIEDRZYŃSKA: Ravensbrück, kobiecy obóz koncentracyjny. Warszawa 1961, Książka i Wiedza, s. 380.

Ze względu na bardzo niewielką liczbę opracowań dziejów obozów koncentracyjnych w historiografii polskiej należy pracę Wandy Kiedrzyńskiej pt. „Ravensbrück, kobiecy obóz koncentracyjny” przyjąć z wielkim zadowoleniem. Jest to pierwsza próba naukowego ujęcia dziejów obozu koncentracyjnego w Ravensbrück w dotychczasowej literaturze.

Niestety tytuł pracy wykracza poza faktycznie opracowany temat. Z tytułu i wypowiedzi autorki (s. 9 i 21) należałoby wnioskować, że treścią rozprawy są dzieje więźniarek 27 narodowości w okresie 1.1939—1945 ujęte w całokształcie życia obozowego. Niestety Kiedrzyńska ograniczyła się głównie do omówienia losów Polek w Ravensbrück, którym przecież poświęciła już oddzielny artykuł pt. „Polki w obozie koncentracyjnym w Ravensbrück” („Najnowsze dzieje Polski” t. III, 1959, s. 5—41). Jeżeli autorka nie miała dostępu do nie opublikowanych materiałów zebranych przez inne środowiska narodowe więźniarek, to powinna była tytuł swej pracy odpowiednio zacieśnić.

Praca składa się z dziesięciu następujących rozdziałów: I. Źródła i literatura, II. Powstanie i rozwój obozu, III. Więźniarki, IV. Warunki zdrowotne i rewir, V. Praca, VI. Egzekucje, VII. Operacje doświadczalne, VIII. Jugendlager —